

8K 8V 38
F 40221

DR. JOSEF GRUBER:

S.K.
382
1/

O PAPÍROVÝCH PENĚZÍCH.

ZVLÁŠTNÍ OTISK
ZE ŠTEFÁNIKOVY KNIHOVNY SV. I.

*Knihovně
Antoniína a zám. kn.
- Jean
1918
d. 17. 11. 1918*

9.1620.
OBCHODNÍ A ŽIVNOSTENSKÁ KOMORA
V PRAZE

1919.

NÁKL. VLASTNÍM. — TISKEM DRA ED. GRÉGRA A SYNA V PRAZE.

F40221
10049/r4

DR. JOSEF GRUBER:

O PAPIROVÝCH PENĚZÍCH.

Je tomu právě něco přes sto let, co stejně jako nyní obyvatelstvo naše za dlouhých válek napoleonských, Rakouskem pomoci papírových peněz vedených, na vlastním těle osudně pocítovalo hospodářské poruchy i společenské převrasy, jaké má v zápětí znehodnocení měny, státem ve finanční tísní vyvolané. A jako před sto lety Rakousko z peněžních zmátek, zahraniční jeho politikou a lehkovážným způsobem, jakým válku financovalo, zaviněných, nevidělo na konec jiného východu, než dvojím státním bankrotem, prvním ještě úprostřed válek a druhým brzo po nich, tak i nyní vinou zahraniční i vnitřní politiky rakousko-uherské náš nový stát československý na prahu své existence stojí před jednou z nejtěžších otázek, jak odčinit co možná neblahé účinky záplavou papírových peněz v našem hospodářství národním způsobené.

Časové i důležité je tedy poučení o papírových penězích v dobách mírových i válečných, v pravidelném chodu hospodářského života i při neblahém zásahu státním v poměry peněžní.

Především několik nejzákladnějších slov o vzniku a úkolech peněz vůbec.*)

*) Přednáška vzhledem k účelu, jejíž uveřejnění konaných přednášek sleduje, značně rozšířena, zvláště v částech historických.

Lidé primitivní kultury hleděli, čehokoliv potřebovali, si také sami vlastní prací z pomůcek nejbližší přírodou jin poskytovaných vyrobiti. Stykem se sousedními kmeny poznávali však i jiné statky, jichž sami nezhotovovali, buď že jim chyběly přírodní pomůcky (úrodná půda, vhodné suroviny a pod.), nebo že se jim nedostávalo zručnosti k výrobě těchto statků potřebné. Pojavše touhu po těchto statcích, jejich pudu okrašlovacímu, jejich loveckému zaměstnání nebo obraně proti zvěři či jiným potřebám lépe sloužících, hleděli je získati buď násilím (loupeží, válečným přepadením) nebo, zvláště dovedl-li se cizí kmen ubrániti, smírnou, vzájemnou výměnou za statky, které sami vyráběli a jichž měli poměrný nadbytek. Tak vnikla »*naturální směna*«, přímá výměna statku za statek, obilí za dobytek, tkanin za hliněné nádoby a pod. statků k bezprostřední potřebě sloužících.

Tato *naturální směna* je však vždycky obtížná, zvláště při statcích nedělitelných (na př. dobytku). Předpokládá, že každý z obou směnovatelů má přebytek onoho statku, jehož druhý potřebuje, a sám že potřebuje právě téhož statku, jehož má druhý nadbytek, že se tedy přebytky a nedostatky jich obou co do věci, co do jejich množství i co do času navzájem kryjí. Záhy se tudíž znenáhla do popředí posunují jisté přenositelné statky, které jsou obecně oblíbené a které tudíž směnovatel výměnou za svůj statek přijme, i když by jich k ukojení přímé potřeby užití nehodlal, jen když ví, že si na ně od někoho třetího bude moci potom zase opatřiti statky, jichž vlastně teprv potřebuje.

Za takovéto nepřímé upotřebitelné statky nebo-li za prostředkující články směnného styku mezi lidmi slouží v počátcích lidské kultury u t. zv. přírodních národů dodnes přerozmanité statky z říše živočišné — mušle, korále, perly, u loveckých národů kožešiny, slonová kosť a pod., u pastýřských nebo rolnických dobytek — statky z říše rostlinné — čaj, datle, kakao, obilí, tabák — nebo nerostné — sůl, kovy, zprvu železo (na př. ve Spartě, v Japonsku) a s vývojem hospodářské kultury kovy postupně vždy hodnotnější: cín, měď, bronz a konečně drahokovy stříbro a zlato.

Tak vznikly z praktické potřeby, bez všelikého účinkování státu, ba dříve ještě, než vznikl sám stát, pouze zvykem a mravem uvnitř určitého okrsku hospodářsko-společenského (kmene, národa atd.) peníze jakožto obecný prostředek k výměně statků. Původní jednotná *naturální směna* dvou přímo upotřebitelných statků se tak rozkládá v jednání dvě, totiž *prodej* statku, jež mám, za peníze, a za tyto peníze později opět *koupí* statku, jehož skutečně přímo potřebuji.

Pochopitelně pak vyvíjí a upevňuje se zvyk měřiti vzájemnou hodnotu všech ostatních statků, i když nejde o jejich směnu, nýbrž na př. o odhad dědictví z pozemků, domů, movitostí atd. pozůstávajícího, určitými kvanty tohoto obecného statku směnného, který se takto stává zároveň obecním *měřítkem hodnot* — i bolest měří se penězi (bolestné) — v penězích se dále vyměřují a platí pokuty, daně, náhrada škody, věna. alimentace a j. jednostranné platy, ať dobrovolné ať nucené — peníze jsou *obecným platidlem*. — peníze slouží k *přenášení* hodnot z místa na místo i k *uschovávání* hodnot pro časy budoucí: vystěhovalec prodává v domově majetek a strženými penězi zakládá v cizině novou existenci, cestovatel přináší si penězi možnost za hranicemi jezdit, noclehovati atd., otec uschraňuje v penězích výbavu pro budoucí sňatek svých dětí, prostředky pro zavedení samostatného podniku svých synů i pro sebe příplatky k pensii starobní.

Veškeré tyto funkce peněz přicházejí k náležitě a všestranné platnosti teprve, když se za peníze počalo užívatí *drahokovů* a když veřejná autorita (stát) převzala péči o co nejdokonalejší *technické* upravení drahokovů pro účely peněžní (*mincovnictví*) a když jala se určovati se všeobecnou závazností onen druh peněz, který v obvodu jejím za obecné platidlo, měnidlo a měřítko hodnot platiti má (tzv. *měna*).

Původně se drahokovy pro peněžní účely v každém jednotlivém případě odvažovaly a co do ryzosti zkoumaly. Obtížnost a risiko takového zjišťování váhy a ryzosti vedly k tomu, že se kov místo teprve na trhu odvažoval již doma a na trh se přinášel již v kusech dle jednotky váhy. toto odvažování a přeměřování váhy a ryzosti převzala autorita veřejná, vrchnost, stát, kusům kovu pro peněžní účely určenými dávána určitá přiměřená *forma* a později též určité *pojmenování*, z něhož bylo lze váhu i ryzost určitého kusu snadno a bezpečně poznati, stát vyhradil si výlučné právo kusy kovu pro peněžní účely upravovati, to jest tedy *mince raziti*. Arci býval tento *regál mincovní* v dřívějších dobách od panovníků zhusta za úplatu propůjčován soukromníkům, což vedlo k využitkování obyvatelstva, nezřídka však i panovníci sami ve finanční tísní sáhali ke zlehčování mincí, t. j. snižovali kovový obsah mincí, ponechávající jim dosavadní název — oblíbená to dříve forma zastírání bankrotu státního.

Slouží-li tedy peníze ku prostředkování směn a konání platů, je pochopitelné, že jejich *potřeba* ve státě neboli v hospodářství národním není vždy stejná. Čím více je směn

a platů a čím jsou větší v určité době, tím větší jsou i obraty peněžní a tím větší je tedy potřeba peněz. S druhé strany, čím rychleji peníze obíhají, tím menší jich počet stačí vyhovět potřebě platidel a měnidel v národě: peníz, který v týdnu přešel desetkrát z ruky do ruky, vykonal stejnou funkci jako deset penízů, které v téže době změnilly majitele pouze jednou.

V hospodářském životě vyskytují se nejenom delší období, rozsahem předem neurčitelná, kdy podnikavost bují, kdy mnoho se vyrábí a mnoho se prodává, veliké závody se zřizují a nákladné stavby (železnic, průplavů, lodí atd.) se provádějí a pod. — periody »vysoké konjunktury« — a naopak zase periody hospodářské ochablosti, deprese, nýbrž i průběhem každého roku pravidelně na př. u nás obchodní ruch na podzim po sklizni a před zimními nákupěmi v plné zaměstnanosti průmyslu bývá vyvrcholen, kdežto na jaře až druhdy hluboko do léta poklesá.

Této proměnlivé potřebě platebních prostředků mohla by se zásoba kovových peněz přizpůsobiti jen znenáhla, dosti omezeně a jen se značnými náklady na opatření a ražení drahokovu, který by po skončené potřebě peněz musel z oběhu opět mizeti odplýváním do ciziny, roztavováním a pod.

Kdyby se však zásoba oběžných prostředků nemohla přizpůsobiti jejich potřebě, nastával by v dobách čilejšího ruchu hospodářského nedostatek peněz, a v dobách hospodářského poklesu opět jejich nadbytek. Nedostatek peněz by jako u všeho jiného zboží přivodil zvyšování jejich hodnoty, jejich nadbytek by třeba dosti záhy vyvolal opět snížení jejich hodnoty — jaké by to bylo měřítko hodnoty všech jiných statků, které by samo v své vnitřní hodnotě ustavičně a dost značně kolísalo!

Hospodářský život novodobý, v němž naproti starým dobám — kdy stále ještě i v našich zemích namnoze až do 19. století převládala výroba pro vlastní spotřebu domácnostní — hospodářské styky a obchody, výroba pro odbyt, úvěr i doprava nesmírně se rozvinuly, vytvořil si tudíž platidla a měnidla, která vznikají a jichž počet automaticky stoupá, když obchody a obraty rostou, a která opět z oběhu mizí, jakmile obchody ochably. Jsou to *směnky, šeky, pokladní poukázky* a v nejpřednější řadě *bankovky*.

Bankovky jsou nezáručitelné listiny, na určitý okrouhlý obnos peněz znějící, které vydává banka k tomu oprávněná (*banka cedulová*) zavazující se v nich, že vyplatí za ně tomu, kdo je předloží, ihned na požádání onen obnos, na který bankovka zní, v zákonných penězích kovových.

Normálně přicházejí bankovky v oběh tímto způsobem: Výrobce, který prodal zboží na obvyklý úvěr velkoobchodníkovi, vydá na tohoto svého dlužníka směnku, v které mu nařizuje, aby mu v určité krátké době zaplatil příslušný obnos peněžní. Tuto směnku (*trattu*) prodá ještě před dobou, kdy pohledávka dotyčná je splatna, buď přímo sám nebo skrze obchodní banku, s kterou je v pravidelném spojení, cedulové bance, která ji tedy od něho koupí (směnku mu »*eskontuje*«), srazí si ovšem úrok ze směnečné pohledávky ode dne koupě až do dne, kdy směnka bude splatna (kdy tedy banka sama od směnečného dlužníka obnos směnečný zpět obdrží) vyplývající, t. zv. *diskont*. Podobně, chce-li někdo od banky na krátkou dobu úvěr na zástavu cenných papírů (státních dluhopisů, zástavních listů hypotečních, akcií, prioritních obligací, drahokovů a pod.), t. zv. *lombard*.

Poskytující tyto zápůjčky eskontní nebo lombardní nevyplácí však banka půjčovaný obnos v kovových penězích, nýbrž ve svých bankovkách, které si sama natiskla a které se tím, že byly takto dány v oběh, staly z potištěného, arci pečlivě střeženého papíru doplňkem peněžního oběživa ve státě.

Podobně kupuje banka za své bankovky též drahokovy v mincích (domácích nebo cizozemských) nebo v prutech, cenné papíry, kupony (poukázky na úroky nebo dividendy) a pod. statky snadno zpeněžitelné.

Čím více se hledá úvěru k další výrobě nebo obchodu, čím více se tedy bance předkládá směnek ke koupi (*eskontu*) nebo cenných papírů, mincí a pod. k lombardu (půjčce na zástavu), tím více bankovek přichází do oběhu. Naopak, když výroba i obchody ochably, vydává se nových bankovek málo a bankovky dříve vydané vracejí se k cedulové bance tím, že dlužníci platí jimi v čas splatnosti svoje směnky, vyplácejí lombardované cenné papíry a pod. Oběh bankovek, který za čilého ruchu výrobního a obchodního se roznožil, se nyní opět automaticky sevrkne.

Neběží tu snad o obnosy jen nepatrné. Na př. r. 1912 činil v Rakousko-Uhersku

nejvyšší oběh bankovek (případlý na 31. prosince t. r.)	2815'8 mil. K,
nejnižší oběh bankovek (případlý na 23. června t. r.)	2080'5 mil. K,
tedy rozdíl mezi maximem a minimem oběhu	735'3 mil. K,
průměrný obnos obíhajících bankovek činil toho roku	2298'6 mil. K.

Srovnajme k tomu, že obě mincovny Rakousko-Uherska) ve Vídni i v Kremnici, dvacetiletou prací (1892 až 1912,

při 300 pracovních dnech v roce, při devítihodinné pracovní době denně a při ražbě 500 kusů mincí za minutu narazily mince korunové měny za pouhých 1806 milionů K (arci to bylo přes 2334 miliony kusů, nejvíce drobných mincí bronzových, kdežto bankovky se normálně vydávají pouze na větší obnosy), abychom posoudili význam bankovek pro doplnění peněžního oběhu ve státě.

Výdajem bankovek při poskytování úvěru obchodnímu světu vchází však banka cedulová ve zvláštní postavení. Eskontující směnky nebo lombardující zboží za své bankovky, stává se banka současně věřitelem i dlužníkem: směnky a lombardy jsou její aktivum, banka nabyta eskontem či lombardem pohledávky proti všem osobám ze směnky či lombardu zavázaným, kdežto vydané bankovky jsou její pasivum (dluh), banka jest zavázána každému doručiteli bankovky k vyplacení obnosu, na nějž bankovka zní, v penězích kovových.

Kdežto však pohledávky banky jsou splatny teprv v určité, trebas krátké lhůtě, má každý majitel bankovky právo žádati od banky výplatu bankovky za kov ihned po předložení. Proto musí banka k úhradě vydaného obnosu bankovek, kromě svých různorodých, rychle realizovatelných pohledávek, stále míti pohotově zásobu drahého kovu v prutech nebo mincích a bývají tudíž cedulové banky majiteli největších zásob drahokovů a kovových mincí ve státě — v jejich sklepech bývá soustředěno daleko přes polovinu všeho raženého drahokovu i prutů ve státě.

Zásoba drahokovu může býti ovšem značně menší, nežli jest úhrnný obnos vydaných bankovek.

Bankovky po celém území státním roztroušené vůbec nemohou totiž ani býti všechny najednou k výměně za kovové peníze předloženy, nýbrž zůstávají dle zkušenosti po delší dobu v oběhu.

Bankovky, znějící na okrouhlé a pravidelně vyšší obnosy a jsouce snadno dopravitelné, jsou pro oběh pohodlnější, a tedy pro platy v tuzemsku oblíbenější a užívanější než peníze kovové, které se hledají obvykle jen pro platy do ciziny.

Konečně protože cedulová banka půjčuje jen na krátké lhůty (eskontuje na př. jen směnky nanejvýš 90denní), vracejí se každého dne k bance kovové peníze nebo bankovky od jejich platících dlužníků.

V jakém minimálním poměru musí býti tato zásoba drahokovu, t. zv. *kovový poklad*, k úhrnnému obnosu vydaných bankovek, určuje obvykle rozmanitým způsobem zákonodárství státní.

Ve skutečnosti mívají cedulové banky v normálních dobách skoro vždycky daleko vyšší kovovou úhradu, než činí minimum zákonem předepsané. Ostatní bankovky, na jejichž úhradu nestačí kov ve sklepech banky uložený, jsou pak uhrazeny (založeny) toliko pohledávkami, které má banka ze svých obchodů mezi dlužníky (tzv. *úhrada bankovní*); a protože tyto pohledávky opírají se o hodnoty v národním hospodářství vyrobené (eskont na směnky za prodané zboží), jsou tyto bankovky uhrazeny vykonanou již hospodářskou prací národa.

Bankovky nehrazené kovem slovou prosté *nehrazenými*. Souhrn bankovních aktiv, bankovkám vůbec za úhradu sloužících, tedy úhrada kovová i bankovní dohromady, slove *úhradou cedulovou*, která se arci v každém okamžiku musí rovnati celkovému obnosu vydaných bankovek.

Diference, o kterou banka vydala do oběhu více bankovek, nežli má pohotově kovu k jejich výměně, je zdrojem jejího výtěžku: úrok z půjčených peněz bere, ale sama jej z obíhajících bankovek pravidelně neplatí, půjčujíc peníze, které si nákladem poměrně neznačným sama tiskne.

Normálně obíhá tedy v peněžní soustavě, kde kov doplňován jest bankovkami ze soukromohospodářských podniků vydanými, zpravidla tolik peněz, kolik jich jest (vedle šeků, poukázek a smének a súčtovacího řízení čili clearingu) potřebí. Bankovky a ostatní jmenované papíry tvoří v peněžní soustavě každého národního hospodářství *pružný element*, který zásobu platidel a měnidel přizpůsobuje dočasné potřebě a tím zamezuje nebo alespoň obmezuje i kolísání směnné hodnoty peněz kovových, které by jinak následkem jejich měnlivé potřeby bylo neodvratným. A kdyby správa cedulové banky snad pozorovala, že hospodářské rozpětí nabývá již rozměrů povážlivých, že se u ní snad příliš mnoho úvěru požaduje a že tedy příliš mnoho nových bankovek přichází v oběh, zvýší úrokovou míru ze svých zápůjček (tzv. *diskontní sazbu*), čímž donutí také ostatní banky obchodní ke zvýšení úroku, obmezí a zdrazí novým uchazečům dosažení úvěru, odradí od použití úvěru všechny, jejichž podniky neslibují tak vysokého výnosu, aby jim vyšší úrok zápůjčkový byl uhrazen, a obmezí tak i nové emise bankovek.

Banka cedulová má tedy výhradné právo a možnost prostředky úvěrní a platební ve státě rozmnožovati, na místo kovových peněz svými vlastními papíry platiti a platební prostředky jí vydané šíří se potom do všech ostatních peněžních ústavů a vůbec do celého hospodářského života ve státě, ona je nejvyšším a konečným zdrojem obchodního

úvěru ve státě, úvěr v bankovkách poskytovaný má zásadně hranice jediné v hospodářské výkonnosti národa.

Přirozeně nemohl stát, tak jako se před věky chopil péče o spořádané mincovnictví, nechat ani výdaj bankovek bez pronikavé úpravy v zájmu veřejném. Cílem *bankovní politiky* státní — neboli těch zásad, jimiž se stát řídí při úpravě cedulového bankovníctví — jest, aby celková emise bankovek byla v souladu s potřebou hospodářství národního a aby vždy byla zabezpečena plná jejich směnitelnost.

Cedulová banka bývá tudíž buď ústavem *státním* (jako v Rusku a ve Švédsku), nebo vyhrazuje stát právo k emisi bankovek jediné akciové bance (*bankovní monopol*), jako ve Francii, bývalém Rakousko-Uhersku a ve všech menších státech (v Belgii, Holandsku, Norsku, Španělsku atd.) nebo — kde stát vznikl sloučením několika států dříve suverenních s vlastními bankami cedulovými, jako v Německu, Itálii, Anglii — jsou vedle jedné zvlášť privilegované ústřední akciové banky ještě některé menší cedulové banky všelijak obmezované.

Stát obmezuje dále přípustnou emisi bankovek buď *absolutním kontingentem* výdaje bankovek vůbec (na př. Francie od r. 1870 původně 1800 mil. fr., od r. 1912 do války 6800 mil. fr.); nebo

určuje *maximální* obnos bankovek nad kovový poklad vydatelných (Anglie dle Peelovy akty z r. 1844 teď 18'45 mil. liber šterl., Rakousko dle Plenerovy akty od r. 1862 do r. 1887 200 mil. zl., v Rusku 300 mil. rublů); nebo

stát neurčuje číselně kontingent bankovek vůbec či jen nekrytých, nýbrž ustanoví jen minimální *poměr* (zlomek, procento), v jakém musí býti kovová úhrada k úhrnné emisi bankovek (v Německu úhrada třetinová, v Rakousko-Uhersku byla od r. 1887 předepsána úhrada dvoupětinová — tak na podkladě kovové úhrady 1 miliardy mohla říšská banka německá vydati bankovek 3 miliardy, banka Rakousko-uherská jen za 2½ miliardy). Při tom bývá celkový oběh alespoň *nepřímo* kontingentován tím, že se z každé bankovky, která jest vydána nad určitý úhrnný obnos bankovek kovem nekrytých, uloží *daň*, čímž se banka donucuje zvýšiti diskontní sazbu alespoň na úroveň této daně, jakmile úvěr dosáhl rozpětí normálního kontingent převyšujícího; na př. v Rakousko-Uhersku platila banka 5% daň z nekrytých bankovek vydaných nad obnos 600 mil. korun (při kovovém pokladě na př. 1000 mil. K. mohla tedy vydati bankovek až 2500 mil. K. avšak jestliže činila emise na př. 1840 mil. K. platila banka z převýdaje 240 K. daň 5%, i musila by

zvýšiti diskontní sazbu také alespoň na 5%, nechtěla-li z výdaje bankovek míti dokonce ještě ztrátu).

Zákonem bývá též přímo bance nařizováno *směňovati* bankovky za kov pod trestem ztráty privilegia, vylučováno vydávati bankovky na příliš drobné obnosy, aby nebyly jimi vytlačovány z oběhu peníze kovové — v Anglii činil *nejmenší* obnos, na nějž směla bankovka zníti, 5 liber šterl., ve Francii 50 fr., v Itálii 50 lir, v Německu do roku 1906 100 M, později 50 a 20 M, v Rakousko-Uhersku 50 K (bankovky po 20 a 10 K prohlašovány původně za provisorium) a t. d. — stát určuje i *obchody*, které smí cedulová banka provozovati, nařizuje jí pravidelné *uveřejňování číselných výkazů* o stavu kovové úhrady i emise bankovek a j., vyhražuje si *jmenování úředníků* cedulové banky (všech jako v Německu nebo alespoň čelnějších) i stálý dozor nad její činností i poměrně značný *podíl* na čistém výtěžku banky j. zejména v Německu a v bývalém Rakousko-Uhersku, i zavazuje banku k bezúročné půjčce státu jakožto náhradě za propůjčení privilegia.

Poskytovat státu *úvěr* bývá však cedulovým bankám v bankovním zákoně zakazováno — arci v mimořádných poměrech selhávají tyto zákazy jako jiné zákonné záruky proti převýdaji bankovek, dějiny cedulových bank jsou vlastně dějinami neblahého spěti cedulových bank s financemi státními.

Když se totiž stát octne v takové finanční tísní, že nedostačují ani řádné příjmy (daně, poplatky, příjmy ze státních drah, pošty atd.), byť i zvýšené, ba ani ostatní mimořádné úhrady, jako válečný poklad nebo zejm. půjčky, vypůjčuje si stát od cedulové banky na směnky finanční správy nebo na pokladní poukázky a pod. úvěrní listiny veliké obnosy v bankovkách (nebo i v drahokovu, čímž oslabuje stát kovový podklad výdaje bankovek), jimiž potom platí své závazky dodavatelům, platy vojsku a úřednictvu a j. své výdaje.

Podnět k emisi těchto bankovek nevychází tedy již *zdola*, z potřeb hospodářského života, jak je tomu u bankovek normálně vydaných, nýbrž podnětem emise je tu finanční potřeba státu a hranicí této emise není potřeba platidel v hospodářském obchodě, nýbrž rozsah finančních závazků státu. Tyto *abnormálně* vydané bankovky neopírají se o kovový poklad banky, ani o vykonanou již produktivní práci národa. nýbrž jsou dluhem státu. o kterém se prozatím neví, ani jaké výše snad ještě dostoupí, tím méně arci, kdy a

zdali snad vůbec bude moci býti splacen. Jsou zkrátka papírovým blokem peněžním, shora od státu násilně do peněžní soustavy národního hospodářství vklíněným, způsobují poruchu domácí měny i hospodářského života tuzemského vůbec.

Zvráceny jsou a musí býti suspendovány nebo změněny všechny předpisy, které omezují úhrnnou emisi bankovek a upravují poměr její ke kovovému pokladu, povinnost banky k výměně bankovek za kov musí býti zastavena, protože by její kovový poklad byl záhy vyčerpán předkládáním bankovek k výplatě za kov od nedůvěřivého obcenstva, a bankovkám, jichž přijímání v hospodářském životě bylo dosud zpravidla (nikoli v Rakousko-Uhersku) úplně dobrovolné, propůjčuje se nyní *oběh nucený*, totiž nařizuje se, že jest každý povinen přijímati je při všech platech neobmezeně a v plném nominálním obnosu, na který znějí.

Ti, jimž je nyní stát na místo kovových peněz a bez záruky, že si je budou moci za kov vyměnit, při výplatě účtů, mzdy a pod. vnucuje, musejí přec míti alespoň záruku, že jimi také sami budou moci platiti opět svým dodavatelům, věřitelům, dělníkům atd.

K témuž účelu, placení finančních svých závazků, může stát sám — činil tak již od 18. století — si natisknouti a vydávati vlastní peníze papírové, *státovky*. Jsou to listiny zevně bankovce úplně podobné, rovněž nezúročitelné; kdežto však bankovka obsahuje slib výměny za kov (byť i tato výměna byla dočasně suspendována), slibuje stát toliko ve státovce, že ji bude sám opět neobmezeně na místo kovu v plné nominální hodnotě přijímati u všech pokladen veřejných při všech platech, které se jemu konati mají, a donucuje rovněž k jejich neobmezenému přijímání i všechen tuzemský obchod soukromý; bankovka se vrací k bance, když jí není v obchodě potřebí, státovka zůstává v oběhu, dokud finanční sanace státu neumožní ji opět stáhnouti; bankovky jsou pružné oběživo, státovky nepružné.

Emisse nesměnitelných státovek i státní výpůjčka bankovek u banky cedulové je tedy uzavřením vnitřní nucené, nevypověditelné a nezúročitelné výpůjčky u občanů státních, když nestačí daně ani jiné řádné příjmy a když se ani nejeví vhodným nebo je vůbec nemožno opatřiti si dostatečně peníze dobrovolnou výpůjčkou dlouhodobou (na obligace, renty) nebo krátkodobou (na pokladniční listy nebo poukázky) doma či za hranicemi, jak stává se u všech skoro států nezbytným v dobách válečných, nežli lze a pokud nelze umístiti v obcenstvu vlastní půjčky válečné.

Jestliže pak finanční potřeba nutí vrhati do oběhu nové a nové papíry, které nemohou býti za kov vyměněny, aniž značnější měrou odplývati do ciziny (jako odplývají ze země peníze kovové, je-li jich nadbytek), může tudíž snadno nastati *převýdaj státovek*, t. j. vydá se jich do oběhu větší kvantum, nežli vyžaduje a snese potřeba platidel v zemi, vzniká t. zv. inflace peněz, jejíž následkem jest pak porušení (znehodnocení) měny.

Máme v národohospodářské theorii poučku ze staleté zkušenosti odvozenou: mohu-li se stejným účinkem sprostiti se svého závazku dvěma statky různé kvality, je psychologicky pochopitelné, že užiji k placení statku horšího a statek lepší si ponechám uschovaný. Kancelér anglické královny Alžběty Gresham vyjádřil to větou, že *»špatná mince vypuzuje dobrou*, dobré peníze však nemohou vytlačit špatných. Dostanou-li se tedy ve státě do oběhu mince zlehčené, otrelé, ořezané a pod., mizí plnohodnotné peníze z oběhu — odplývají do ciziny nebo roztavují se — a zbývají v něm jen mince špatné, jejichž hodnota poklesla.

Podobně a ještě úplněji a důsledněji uplatňuje se tento zákon Greshamův u nesměnitelných peněz papírových.

V normálních poměrech platí bankovky i státovky, pokud jsou směnitelné, stejně jako peníze kovové, aniž je možno, aby jejich hodnota klesla pod hodnotu kovu, jež zastupují a za nějž mohou býti kdykoliv plnou nominální hodnotou vyměněny. Jinak ovšem, jsou-li vydány bankovky či státovky nesměnitelné.

Bylo-li vydáno tak značné množství nesměnitelných bankovek či státovek, že se jimi celkové množství oběživa (kovu i papíru dohromady) nad potřebu platidel v zemi zvýšilo, nastává právě jako při abundanci pouhých peněz kovových nadbytkem peněz klesání jejich kupní síly a vytlačování nadbytečné části oběžných prostředků z oběhu a sice (dle zákona Greshamova) vytlačování peněz kovových, které mizí buď domácí thesaurací nebo odplýváním do ciziny tak dlouho, až zbylá jejich zásoba spolu s vydanými penězi papírovými rovná se celkem asi peněžní potřebě národního hospodářství.

Pokračuje-li však i dále z finanční potřeby státu rozmnožování papírových peněz v zemi tak, že již tyto papíry stačí, aby potřebu oběživa v zemi vyplnily, vymizí drahokov z oběhu docela, tuzemský oběh je pak ve skutečnosti vyplněn toliko nesměnitelnými bankovkami nebo státovkami. Mluvíme potom v dotyčném státě o *měně papírové*,

arci jen faktické, jelikož formálně platí stále dosavadní zákonná měna kovová.

Další a další emise snižují postupně vždy více a více skutečnou (směnnou) hodnotu papírových peněz více méně trvale jak naproti penězům kovovým, tak i naproti všemu ostatnímu zboží, pracovním výkonům atd.

Toto znehodnocení — zmenšení směnné hodnoty, „*kupní síly*“ — peněz projeví se především naproti tuzemským *mincím kovovým*, o které se bankovky původně opíraly a které nyní znenáhla úplně mizí z oběhu — nejprve mince plnohodnotné neboli kurantní, záhy po nich však i drobné (stříbrné korunky atd.), protože každý platí co možná jen papírem, jež sám musí přijímat. Kovové peníze stanou se zbožím (jako kov v prutech), které se uschovává a hledá pro platy do ciziny nebo i pro některé potřeby domácí (na příkl. placení cla za importované zboží), kdo chce peníze kovové, musí za ně k stejnému nominálnímu obnosu papírových peněz dáti zvláštní procentní premii, příplatek, *ažio* (na př. za 100 zl. v stříbře dáti v papírech 150 zl., tedy ažio 50%), kdežto papírové peníze mají proti kovu *disažio*.

Znehodnocení papírové měny domácí projeví se dále a velmi citlivě i ve stoupání hodnoty *zahraničních valut* (franky, dolary atd. proti koruně) a ve stoupání kursu směnek na zahraniční měnu vydaných a v cizině splatných (*směnek cizích, devis*) nad jejich *mincovní paritu*, to jest, kdo chce v tuzemsku za zdejší papírové peníze koupiti cizozemskou měnu (marky, franky, dolary, holandské zlaté atd.), nebo směnkou na tyto cizí měny znějící, musí rovněž za ně zaplatiti více, než odpovídá vzájemnému poměru kovového podkladu měny tuzemské k zahraniční (tedy koruny k marce, franku, dolaru, holandské zlatce atd.), i tyto cizí směnký dostanou vysoký kurs (*směnečné ažio*) a naopak tuzemská měna se nízko cení na peněžních trzích zahraničních (na př. koruna v Curychu, Amsterdamu a Stockholmu).

Znehodnocení domácí měny projeví se konečně i ve zdražení všeho ostatního zboží, nejprve a nejsilněji u zboží dováženého z ciziny anebo vyráběného z dovážených surovin, protože cizí zboží i suroviny nutno platiti cizí měnou (zlatem), postupně pak zdražuje se i všechno zboží ryze domácího původu, až na konec stoupají i dělnické mzdy a úřednické platy a tím výrobní náklady všeho zboží.

Protože cizí měna a zlato je v tuzemsku při znehodnocení papírové měny vždy dražší, obmezuje se dovoz z ciziny na věci nejnutnější a leckteré zboží, jež dříve odebíráno bylo z ciziny, kupuje a vyrábí se nyní doma. Naproti tomu vý-

voz je dočasně podněcován, protože vývozce obdrží za cizí měnu, již mu platí cizina, v domácích papírech tím více, čím vyšší jest ažio. Říká se proto, že znehodnocená měna v tuzemsku působí jako ochranné clo naproti dovozu z ciziny a jako vývozní premie na podnikání exportu; ale tento ažiový zisk (vedle vlastního zisku obehodního) bývá pohlcován, jakmile také tuzemské ceny snrovin, dělnické mzdy a jiné výrobní náklady přiměřeně k cizím stouply.

Aby se obmezilo stoupání kursu zahraničních valut a směnek a klesání kursu tuzemské měny na cizích trzích, které je na venek, naproti cizině, nejzřejmějším výrazem znehodnocení tuzemské měny, uzavírají státy, jejichž měna klesá, v cizině valutní půjčky, aby pro jejich závazky v cizině byla tam pohotově i cizozemská valuta (na př. Rakousko-Uhersko uzavřelo takové půjčky v Německu, z kterých platilo říšskoněmeckým dodavatelům za zboží k nám dovezené).

*

Jaké výše toto znehodnocování dostoupí, závisí na několika momentech.

Především na tom, jaké množství papírových peněz se vydává a v jakém poměru je toto množství k domácí potřebě platidel. V jádře je správnou t. zv. kvantitní theorie peněz, že totiž hodnota peněz je v obráceném poměru k jejich množství v zemi; čím více peněz, tím menší tedy jejich kupní síla. Jenom je nesprávně tvrditi nějakou matematickou úměrnost mezi množstvím obíhajících peněz a poklesem jejich hodnoty, na př. že by, jestliže se zásoba peněz v zemi zdvojnásobí, jejich kupní síla také skutečně přímo asi na polovic klesla a ceny zboží že by tedy (jestliže se jinak poměry výrobní a odbytové nezměnily) alespoň přibližně stouply na dvojnásob. Ve Francii bylo za velké revoluce v prosinci 1789 vydáno papírových assignatů (pokázek, které měly býti splaceny z výtěžku za prodané statky církevní a šlechtické) zprvu jen za 400 mil. livrů, ale již koncem září 1790 usneseno vydati jich za 1200 mil. — jejich kurs, v lednu 1790 ještě 96%, klesl do ledna 1791 na 91%. Koncem července 1792 bylo assignatů již za 2 miliardy a dne 7. května 1793 již za 3 miliardy — kurs jejich činil v lednu 1792 již jen 72% a klesl do ledna 1793 na 51% a do ledna 1794 na 40%; koncem r. 1794 stoupl oběh assignatů na 10 miliard a jejich kurs klesl do ledna 1795 na pouhých 18%; direktorium stupňovalo výdaj assignatů na 45½ miliard, jejich hodnota pak klesla v březnu 1796 na 0·3%, až roku následujícího prohlášeny za úplně bezcenné.

Protože dále jsou vydané papírové peníze dluhem, nucenou výpůjčkou státu, závisí jejich *hodnota na úvěru* státu, na důvěře v jeho politické, hospodářské a finanční poměry, na tom, lze-li snad z přirozeného bohatství státu, z jeho produktivní síly, z pevného státního řádu a z upravených poměrů finančních (rozpočty beze schodku, vystřihání se nových dluhů) očekávat v dohledné době také návrat ke sporádaným poměrům měnným či naopak vzbuzují-li poměry vnější nebo i vnitřní politiky, poměry hospodářství národního i státních financí obavu dalšího rozmnožování nebo alespoň prodlužování papírové měny.

Konečně působí na oceňování papírových peněz i *zadlužení tuzemska do ciziny*, poměr mezi pohledávkami a závazky tuzemska naproti veškeré cizině, nebo-li tzv. *mezinárodní platební bilance* země: čím větší passivnost země, (na úroky státních dluhů, na válečné náhrady, za dovezené zboží, za transporty tuzemského zboží po cizích lodích a železnicích atd.), tím těžší je náprava měny.

Poněvadž všechny tyto momenty jsou měnlivé, kolísá tak hodnota papírových peněz neustále. V Rakousku stoupalo ažio nejen v revolučním roce 1848 a následujících (povstání v Uhrách a v Itálii) nebo za válek s Itálií a Francií v r. 1859 a s Pruskem a Itálií v r. 1866, nýbrž i za války krímské (1854—1856), za války francouzsko-německé roku 1870—1871 a rusko-turecké r. 1877—1878 — každý záchvív za hranicemi, každý otrés doma způsobuje kolísání měny a stoupání ažia.

Ustavičné kolísání měny vnáší ve všechen hospodářský život národa prvek náhodný, přímo hráčský. Stoupnutí či klesnutí měny může přinést nezasloužené zisky i nezaviněné ztráty, není pevného základu pro budoucí koupě i prodeje, pro najímání statků, budov, úředníků a zřízenců ani pro půjčování peněz, kolísavá je vnitřní hodnota pohledávek, pachtů, stálých platů i mzdy dělnické.

Tím zvrací se všechna morálka hospodářská, nikdo neví, jakou hodnotu jeho peníze snad již zítra budou představovat; bují požívačnost a rozmařilost, utrácení a hra v loterii i, mezdřavá spekulace.

Také státní finance trpí, protože obnosy daní a poplatků v papírech placené mají při stejné nominální hodnotě ve skutečnosti hodnotu silně kolísavou, splácení dluhů do ciziny v kovu stává se břemenem číselně neurčitelným, řádné se-stavení a dodržení rozpočtu je nemožnosti.

*

Nynější světová válka byla vedena s takovými massami vojsk a s takovým nebývalým aparátem technickým — ří-

kalo se přímo válka materiálová, válka pomůcek technických, jakoby lidé zde nebyli leč pouhými obsluhovateli a ne, bohužel, i obětmi těchto moderních vynálezů technických — a trvala tak dlouho a tedy s rostoucími náklady finančními, že se žádný z válčících států evropských neobešel bez vydaje papírových peněz. Pochopitelně bylo pak sáhnuto k tiskařskému lisu tím vydatněji, čím méně bylo nebo mohlo býti pečováno o úhradu zvýšených nákladů vojenské i civilní správy daněmi a zvýšením jiných příjmů (z železnic, pošt, monopolů finančních a pod.) a čím menšího úspěchu docházelo umísťování půjček státních.

Rekordu v emisi papírových peněz dosáhlo však vedle Ruska především Rakousko-Uhersko, jeho měna klesla tudíž také nejhluběji již za války a ještě hlouběji po jeho rozpadu, tak jako v Rusku po revoluci. Stát opatřoval si peníze na válku vedle válečných půjček v první řadě nikoliv výdajem vlastních státovek, nýbrž výpůjčkami bankovek od banky Rakousko-uherské. Zavedeny nové druhy bankovek, drobné po 2 a 1 K, i veliké až po 10.000 K. Oběh bankovek opětovanými výpůjčkami státu obrovsky rostl. Činil v mil. K

dne 23. července 1914	2.129,	koncem 1914	5.136,
koncem 1915	7.162,	koncem 1916	10.889,
koncem 1917	18.439,	koncem 1918	35.588 mil. K.

Od počátku války stoupl tedy oběh bankovek do konce 1914 o 3 miliardy, za celý rok 1915, kdy projevovaly se účinky prvních půjček válečných, o další 2 miliardy, v roce 1916, kdy citelně vzrostla již drahota, však již o více než 3 7/8 miliard, v roce 1917 dokonce o 7 5/8 miliard a za rok 1918 se skoro zdvojnásobil. Od července 1917, kdy činil oběh bankovek kolem 12 miliard, se za 18 měsíců po svolání parlamentu téměř ztrojnásobil, v druhé polovičce 1917 vydáno měsíčně nových bankovek více o 1 miliardu a v r. 1918 připadá na každý měsíc nových bankovek více skoro o 1 1/2 miliardy. K bankovkám přistupovaly pak i žirové pohledávky, pokladní listy a j. ihned splatné peníze v úhrnu 7 1/4 miliard, paralysované ač co do peněžního účinku zúročitelnými tří- a šmesešními pokladními listy v úhrném obnosu 7 4/2 miliard.

Naproti tomu úhrada tohoto úžasného nadvýdaje bankovek, zaviněného vládami i parlamentem, vojenskými výdaji i podporami v tuzemsku, nesmírně se zhoršila. Před vypuknutím války měla banka Rakousko-uherská *zlatý poklad* 1237 7/8 mil. korun, stříbra za 291 1/4 mil. K a devis 60 mil. K, za války ztratila z něho zlata skoro miliardu (i za loňský rok ještě 3 2/2 mil. K) a měla koncem roku 1918 jen zlatých mincí korunové měny, zahraničních a obchodních i zlata

v prutech (vše arci počítáno bez ažia, 1 kg ryzího zlata = 3278 K) za 261.953 mil. K, stříbra ztratila banka proti roku 1913 přes 210 mil. K a zlatých směnek na cizinu odevzdala loni za 23'8 mil. K. Celý kovový poklad ztenčil se na pouhých 342'6 mil. K, takže kryl již koncem r. 1918 pouze asi 0'9% celkového obnosu bankovek proti předepsaným 40% a proti skutečným předválečným 74'6% úhrady. Bankovky nemají tedy jiné úhrady leč eskompt směnek a efektů, lombard a dlužní úpisy obou států, z nichž Rakousko bylo bance dlužno přes 22 miliard, Uhersko přes 9 miliard, a i tento eskompt a lombard jsou alespoň nepřímo v souvislosti se závazky obou států: směnky jsou většinou směnky berní a směnky ústřední a lombard, který v normálních poměrech stává hluboko pod eskomptem, stoupl za loňský rok z 3'4 na 8'35 miliard K a na téměř trojnásobek eskomptu jen lombardem půjček státních, zvl. u hlavního ústavu vídeňského.

Hodnota rakousko-uherských korun klesala neustále na trzích neutrálních i v spřáteleném Německu; před průměrem měla v Curychu hodnotu pouhých 46½ centimů proti předválečné relaci 105 cent., i v Berlíně hodnotu pouhých 58'8 pf. proti předválečné paritě 85 pf.

Jestliže všeliká změna v hodnotě peněz vyvolává v národním hospodářství přesuny a poruchy majetku i důchodu, obohacování jedněch a poškozování druhých, obrovské *nehodnocení* peněz, zmenšení kupní jejich síly, nynější válkou nastalé, ostřeji než snad kdykoli jindy v historii lidstva — kromě francouzské revoluce a válek napoleonských — osvětlilo hospodářské a sociální účinky inflace peněz papírových, tím příkřeji, ježto se záplavou peněz šlo ruku v ruce ochromení veškeré neválečné výroby a zamezení všeho občanského přívozu z ciziny.

Získali především *podnikatelé* (výrobci i obchodníci, pachtýři i rolníci půdu sami obdělávající), protože mohli své ceny prodávati snadno přizpůsobiti klesající hodnotě peněz, kdežto četné jejich výdaje se po jistou dobu nezvýšily (nákupní ceny zboží, pacht, nájemné, úřednické platy) — skoro pravidlem, čím kdo vstoupil do válečné doby s většími zásobami zboží, dříve třebaš neodbytného, tím více získal za války.

Získali dále *dlužníci* a starší dluhy se snáze platily, je-li dlužníci v stejném nominálním obnosu vraceli věřitelům daleko menší vnitřní hodnotu, než sami v době, kdy půjčka byla uzavřena, byli obdrželi — dlužník (výrobce či obchodník) nyní dlužný kapitál si mnohem snáze, za menší počet výrobků neb výkonů sehnal, věřitel s vráceným nyní

kapitálem daleko méně pořídil než v době, kdy peníze měly ještě hodnotu plnou.

Získávali dále *poplatníci*, protože i když daně byly zvýšeny, toto zvýšení nedostihovalo poklesu vnitřní hodnoty peněz.

Naproti tomu *ztráceli* postupujícím znehodnocením peněz všichni jednotlivci a celé společenské třídy, které jsou odkázány na *pevné platy* a důchody, nebo jejichž příjmy ne vždy rychle a nikoli stejně se přizpůsobují zvýšeným cenám prostředků existenčních, tedy úředníci veřejní a soukromí, dělníci a zřizenci, pojištěnci, poživatelé pevných rent, alimentů a j. peněžních důhodů, majitelé propachtovaných pozemků a dvorů a majitelé domů, jimž bylo zvyšování činží za války zakázáno, protože týž smluvený obnos nájemného nebo pachtovného znamenal postupně vždy menší a menší hodnotu vnitřní.

Ztráceli dále *věřitelé*, protože na úrocích i na kapitále dostávali teď věcně daleko méně než v době, kdy kapitál zapůjčili, ztrácel stát, protože jeho příjmy na daních a poplatcích daleko nevzrostly tou měrou, jakou se zdrazily ceny výrobků a výkonů jím potřebovaných.

Nastaly obrovské *přesuny sociální*. Zbohatl venkov jako dodavatel nejn nutnějších potřeb životních, pro vojsko i občanstvo, zbohatly většinou i v městech vrstvy výrobní a obchodní, kdežto závislá inteligence, zejm. v městech soustředěná, vyčerpala své úspory, utrácela věna svých žen, rozprodávala šperky, nábytek, šatstvo, prádlo atd. a nadto se zadlužovala, aby i jen bídě ukojila alespoň nejnaléhavější potřebu potravin.

Zde křivdy, tam nadpoměrné, nezasloužené zisky, při tom všude přerůzné stoupání a úžasná *nestejnoměrnost cen i důhodů*. Nejvýše stoupily důchody spekulantů a řetězových obchodníků, dodavatelů válečných potřeb i jiného zboží hledaného, potravin, šatstva, obuvi, uhlí, petroleje, nábytku atd. — mzdy stoupily poměrně nejvýše u obyčejné denní práce, méně již u cvičeného dělnictva a nejméně u inteligence, zejm. theoretické. Práce hmotná svojí odměnou poměrně daleko předstihla práci duševní. Stoupání platů, mezd a podpor vojenských a nezaměstnanostních pak znovu stupňovalo inflaci papírů a podporovalo novou drahotu.

Při záplavě papírů objevoval se dokonce ještě jejich *nedostatek*.

Nesmírné zdražení zboží způsobilo, že každý jednotlivec i závod, obec i stát musili míti veliké zásoby peněz již pro běžné výdaje: stoupla-li cena 1 kg mouky z předválečných 72 h na 16 K, 1 kg másla z 2'50 K na 80 K, 1 kg bram-

borů z 11 h na 1'20 K, dostoupila-li cena šatstva, obuvi výše třicateronásobné a větší, oč větší hotovosti musely býti chovány v statisících domácností, podniků atd., nehledíc ani k desetitisícům vojenských pokladen za války nově vzniklých. Uplně přestal dále předválečný úvěr na zboží, vše placeno hotově a zhusta ještě předem, chtěl-li si kdo skutečné dodání zajistiti. Konečně thesanrovány peníze v miliardách obyvatelstvem, zvl. venkovským, pro všechny případy.

S druhé strany dodavatelé potravin penězi přesycení odmítali nakonec úplně přijímati peníze, jež vysunuty takto z funkce měnidla a prostředkovatele, a směňováno zboží za zboží jako v počátcích hospodářské kultury.

*

Jak může stát provést *nápravu měny*, kterou svým zásahem znehodnotil?

Jsou možny dva způsoby. Je-li znehodnocení měny již příliš značné a trvá-li již tak dlouho, že již veškeré cenové poměry a důchody vysokému ažiu byly přízpůsobeny, sníží stát *nominální* hodnotu papírových peněz na obnos přiměřený průměrnému stavu ažia z posledních let. na úroveň skutečné jejich kupní síly doma nebo i jejich kursu za hranicemi, a vymění dosavadní kleslé papíry v určitém poměru buď za nové státovky či bankovky nebo za drahokov (na př. že by za 2, 4, 5 či dokonce 10 korun starých byla dána 1 koruna nová a ta prohlášena za rovnou 1 franku). Nejradikálnější druh této tzv. *zákonné devalvace*, zákonného snížení valuty, dosud formálně platné, jest, když bylo papírových peněz vydáno tak nesmírné množství a když klesly v hodnotě až téměř na nulu, že nezbývá leč prohlásiti je za zcela neplatné. Taková *repudiace*, odsunutí, papírových peněz je snad nejhorší formou státního bankrotu. Provedla ji Francie v době velké revoluce: v březnu 1796 devalvovány assignaty výměnou v poměru 10:3 za nové papíry, mandats territoriaux, a když i tyto nové poukázky již v září 1796 klesly hodnotou na pouhých 5% a pak dokonce na 1%, prohlášeny 21. května 1797 všechny assignáty a mandáty v rukou obyvatelstva prostě za neplatné.

Při zákonné devalvací chrání se někdy dle tzv. *Wallisovy metody* majitelé pohledávek pocházejících z doby před vznikem ažia nebo za nízkého stavu ažia tím, že se pro jejich splacení určí zákonná stupnice: pohledávky z doby předažiové platí se nezkráceně i v nové měně, kdežto čím novější pohledávka, tím menší je kvota z pohledávky v nové měně placená.

Památným a dnes ještě poučným příkladem zákonné devalvace je dvojí *státní bankrot rakouský* z roku 1811 a 1816. První papírové peníze byly v Rakousku vydány na sklonku sedmileté války dle patentu z 15. června 1762 v obnosu 12 mil. zl. konvenční měny městskou bankou vídeňskou, která se po několika letech stala ústavem státním. Tyto „bankocedule“ zprvu plnohodnotné, v obecnstvu oblíbené a dlouho za kov směnitelné, od počátku válek francouzských ustavičně rozmnožovány. Počátkem 1797 jejich výměna za kov zastavena, ke konci téhož roku dostaly bankocedule z prvu disažiu („kurs“) naproti penězům stříbrným, které rychle mizely z oběhu, patentem z 15. července 1800 zaveden poprvé nucený oběh bankocedulí. Nyní následovaly osudné události ráz na ráz. Válečná tažení let 1805 a 1809 přinesla opětovné emise papírů, porážky Rakouska Napoleonem přivodily ztrátu velikých území, odkud se bankocedule hromadně vracely do zemí u Rakouska zbylých. R. 1810 bylo již v oběhu asi za 1000 mil. zl. bankocedulí a jejich kurs dostoupil na 1240, t. j. za 100 zl. stříbra musilo se dáti 1240 zl. v bankocedulích. Vláda bojovala proti disažiu všemi prostředky, arci z bezradnosti ne vždy důsledně prováděnými; zakázala ažiotáži s mincemi kurantními i drobnými, zapověděla vývoz mincí i dovoz mnoha zboží z ciziny, zejm. i kávy, zaváděla clo ve zlatě a stříbře, zvyšovala daně a dávky, vypisovala půjčky i malou daň z majetku, zřizovala fondy a pokladny na umoření bankocedulí atd. Vše marno, záplava bankocedulí stoupala, zdražení rostlo neuvěřitelně. Měrice pšenice platila se 50 zl., sáh dříví 90 zl., selští hoši z trhu se vracející v hospodě bankocedulemi sobě dýmku zapalovali, selky přinášely výnos úrody celého pole do zlatnických dílen vyměňující za ně těžké řetězy, spony a prsteny, vypravuje současník. Za to městské obyvatelstvo trpělo neuvěřitelně. Státním zřízcům povoleny přídavky až stoprocentní, ale ceny nejnezbytnějších potřeb životních stouply až patnáctonásobně. Přiházelo se, že vyšší státní úředníci vyhrávali v noci v předměstských hostincích k tanci, aby si vydělali na večeři, ženy a dcery úředníků najímaly se za služby nebo se vydávaly prostituci. Strašná úplatnost zavládla a podkopávala vážnost úřednictva, právem kdysi tak vysoko ceněného.

Konečně odhodlala se vláda ke zjevnému bankrotu: pověstný finanční patent z 20. února 1811, dílo presidenta dvorské komory hraběte Wallisa, snížil hodnotu bankocedulí na pětinu hodnoty nominální a nařídil stažení všech v tomto patentu na obnos 1.060,798.753 zl. konv. m. odhadnutých bankocedulí za jiné rovněž nesměnitelné a nuceným oběhem

opatřené papírové peníze, t. zv. směnné listy, „šajny“, jichž se mělo tudíž vydati nanejvýš 212,159.750 zl. Tyto směnné listy pak měly jakožto »vídeňská měna« tvořiti jedinou měnu zemskou a býti později vyměněny za měnu konvenční. Aby se v obecnstvu vzbudila důvěra, nepřejal vydávání směnných listů stát sám, nýbrž ponechal je „spojené směnné a umořovací deputaci“, složené z 15 vyslanců jednotlivých zemí a obchodních gremií vídeňského a pražského a deputace musila se přísahou zavázati, že nevydává jich více nežli obnos zákonem stanovený.

Dnes již je těžko si učiniti výraznou představu, jak pronikavé byly účinky finančního patentu z r 1811. Bankrot byl potaji připravován, a když 15. března 1811 jako čarovým proutkem patent v celé říši najednou, v touž hodinu ve všech městech a na všech panstvích byl prohlášen, byl zpečetěn osud všech majetných. Kdo měl bankocedule, ztratil rázem čtyři pětiny svého jmění. Kdo několik dní před patentem prodal realitu za 100.000 zl., měl po patentu jen ještě 20.000 zl. a jen v směnných listech, ve skutečnosti však sotva 9.000 zl. konvenční měny, protože směnné listy hned po svém vydání měly disazio proti stříbru, které činilo až 300%. Proslulý historik hr. Mailáth vypravuje, že tehdy přišel takto o 300.000 zl., že tehdy fiakru od divadla na Vídeňce do města muselo se platiti 30 zl. v bankocedulích a že se večer v restaurantu sotva mohlo jisti za méně než 100 zl. v bankocedulích. Beethoven stěžoval si v dopisech, že dostával svůj plat 4000 zl. v znehodnocených bankocedulích a později v opět znehodnocených směnných listech, stal se se svým na 900 zl. sníženým platem žebrákem a musel, aby mohl býti živ, své nejlepší skladby prodávati za babku. O účincích únorového patentu v Čechách a v Praze vypravuje poutavě Jirásek v F. L. Věkovi, a vrstevníci zachovali nám o něm dojmavé paměti.

Dluhy, které byly v letech před znehodnocením peněz v dobrých penězích vypůjčeny, mohly nyní splaceny býti pouhým zlomkem své dřívější hodnoty — při tom byli poškození věřitelé často daleko chudší než dlužníci: lidumilné nařízení Josefa II., aby peníze sirotčích pokladen byly především v hypotekách ukládány, stalo se nyní osudným, protože hypotekární dlužníci, často bohatí a mocní statkáři, spláceli nyní své dluhy dle předpisů finančního patentu pouze zlomkem dříve přijaté skutečné hodnoty a obohacovali se takto — arci ve vší právní formě — nuzným grošem sirotků. Zkáza nesčetných rodin, hromadné sebevraždy byly následek finančního patentu.

Nad to vše se však ani naděje, že tímto násilným opa-

třením bude konečně učiněn pořádek v peněžnictví, neosvědčila. Nové zbrojení vedlo k novému vydávání papírových peněz; aby se však vyhovělo slibu vlády a přísaze členů deputace, že nebude směnných listů vydáno nad obnos patentem stanovený, nerozmnoženy sice směnné listy, ale vydány *vedle* nich touž deputací a rovněž jako *»vídeňská měna«* dle patentu z 10. dubna a 7. května 1813 nové státní papírové peníze, *»listy anticipační«* v obnosu 45 mil. zl., které měly býti do 12 let umořeny z určitých předem vyhrazených příjmů státních, jichž oběh byl však vládou později rozmnožen až na 406,556.175 zl. V červnu 1815, bezprostředně před bitvou u Waterloo, byl kurs vídeňské měny v Augšpurce 430.

Hned po druhém míru pařížském zabývalo se Rakousko nápravou měny. Bylo v oběhu opět 675,272.100 zl. vídeňské měny státních nesměnitelných a nuceným kursem obdařených peněz papírových. Důvěrou obyvatelstva bylo co nehlouběji otřeseno. Podávány císaři a vládě nesčetné sanační návrhy a projekty anonymní i neanonymní, až r. 1816 zřízena po vzoru francouzské banky ve Vídni *»privilegovaná Národní banka rakouská«*, která měla státní papírové peníze z oběhu stáhnouti výměnou za nové své bankovky nyní již stříbru na roveň postavené. Kurs vídeňské měny při tom určen na 250, t. j. 100 zl. konvenční měny ve stříbře postaveno na roveň 250 zl. vídeňské měny, zlatka papírová čítala tři stříbrné dvacetníky (60 kr.), kdežto zlatka šajnú platila jen 24 kr.

Byl to tedy vlastně druhý státní bankrot, druhá zákonná devalvace státních papírových peněz v Rakousku, tentokrát na 40% nominální hodnoty; z původních 100 zl. konv. měny v bankocedulích zprvu se stříbrem rovnocenných se při bankrotu z r. 1811 stalo 20 zl. vídeňské měny v listech směnných nebo později anticipačních a z těchto při druhém bankrotu v r. 1816 opět jen 8 zl. konv. měny v bankovkách nebo ve stříbře.

Poučná to historie i pro dnešní poměry!

Také v Rusku provedena r. 1839 a 1843 zákonná devalvace papírových peněz v poměru $3\frac{1}{2} : 1$.

Zákonná devalvace peněz nebyla v posledních $\frac{3}{4}$ století provedena v žádném ze států moderních; ovšem nenastalo také v té době žádné tak veliké znehodnocení, jakého doznala v této válce korunová měna rakousko-uherská.

Zákonná devalvace je vlastně věc ryze *formální*, jest jen zákonné uznání a stabilisování skutečného poměru mezi

nominální hodnotou papírových peněz a jejich hodnotou vnitřní, skutečnou, jest jen změna počítací jednotky. Snížili se na př. 1 K na $\frac{1}{10}$ či $\frac{1}{5}$ nominální hodnoty, vydá-li se tedy 1 nová koruna (nebo 1 frank) za 10 či 5 korun starých, měla by v době přechodu pro všechny peněžní poměry, pro ceny zboží, pro mzdy a platy, pro pohledávky a daně 1 koruna nová (frank) znamenati právě tolik jak 10 či 5 starých a úředníci i dělníci by brali v nových penězích jednu desetinu či pětinu starého důchodu nominálního, ale za každou novou korunu (frank) měli by na trhu dostati právě tolik zboží jako za 10 či 5 korun starých.

Ale zde již počínají obtíže.

Především není vůbec přesného měřítka pro znehodnocení peněz a tedy pro správné určení *relace devalvační*, poměru mezi peněžní jednotkou starou a novou.

Nelze tento poměr správně určit ani srovnáním *dřívějšího* oběhu peněz (kovových i papírových) s nynějším, protože také potřeba peněz stoupla a oběh jich tedy nejen větší množství snese, nýbrž přímo si vyžaduje.

Není správným měřítkem znehodnocení ani disažio tuzemských peněz v *cizině* (za války zejména hodnota koruny v Curychu, Amsterdamu, Stokholmu), protože jeho posuny jsou příliš nahodilé a měnlivé a často spekulací vyvolané, a rovněž nikoli hodnota zlata, poněvadž zlato podléhá svým vlastním poměrům poptávky a nabídky, často rovněž spekulacím.

Znehodnocení měny není správně vyjádřeno ani *zdražením zboží* a výkonů v tuzemsku, protože ceny zboží, mzdy atd. stouply příliš nerovnoměrně, je v nich příliš mnoho náhody a libovůle, bázně před hladem a lichvářského zadržování, následků nedostatku výroby a dovozu i špatné organizace správy veřejné. Kdežto při placení nájemného podržely při zákonné ochraně starých nájemníků peníze platební cenu předválečnou a také některých potravin (chleba, cukru) státem upravených dostávalo se obyvatelstvu za ceny snesitelné, požadovány a placeny za jiné nutné potřeby životní (mléko, maso, vejce, tuky, obuv atd.) obnosy přímo fantastické.

Dále žádná zákonná devalvace nemůže *zaručiti poměrné* zvýšení kupní síly nových peněz a tedy *snížení cen zboží*, ona může sice redukovati platné již pohledávky na desetinu či pětinu, neplatí však pro budoucí koupě a prodeje. Proto prohlašovalo někde již dělnictvo a úřednictvo, že bude stejné jako dosud platy požadovati i v nové měně — ale pak je devalvace z poloviny bezúčinnou.

Devalvace násilná je však i *nespravedlivá*, protože posti-
huje občanstvo nahodile, dle nahodilé zásoby hotovostí (na
př. peněžní ústavy, střední vrstvy), vůbec pak ne majitele
věcí.

Obtíže působí též, jak naložiti bez nespravedlivosti a so-
ciální křivdy se staršími *pohledávkami*, úsporami druhdy
celoživotními, uloženými ještě v době předválečné u záložen
a spořitelen, bank a pod. Při bankrotu r. 1811 měly po-
hledávky vzniklé před 1. lednem 1799, kdy počalo disažio
bankocedulí, býti spláceny v plném nominálním obnosu v no-
vé měně vídeňské, pohledávky vzniklé od 1. ledna 1799 do
30. září 1810 splácely se podle měsíčního kursu bankocedulí
v době, kdy pohledávka vznikla (kurs byl vypočten ve
zvláštní stupnici k finančnímu patentu připojené), pohledáv-
ky vzniklé od 1. října 1810 do dne vyhlášení patentu spla-
tily se v devalvačním poměru, tedy pouze jednou pětinou.
Avšak nynější znehodnocení měny je tak obrovské a na-
stalo u srovnání s poměry na počátku 19. století tak rychle,
moderní poměry peněžní a úvěrní i vůbec hospodářské jsou
tak složité, že se použití Wallisovy metody dnes pokládá
skoro naveskrz prakticky za neproveditelné.

Lze tedy uvažovati o druhé možné cestě, totiž různými
prostředky hodnotu peněz *poznenáhlu povznášeti*, byť i ni-
koliv k nedosažitelné nyní již výši předválečné — kupní síla
peněz ostatně poklesla všude a úroveň cen bade i po válce
všude velmi vysoká — tedy alespoň k úrovni snesitelné,
vzrůstu pracovních a j. důchodů přiměřené a hlavně vůči
různému zboží stejnoměrné.

Příčinu poklesu hodnoty našich peněz — avšak poklesu
naproti různému zboží, mzdám, platům, činžím atd. velmi
různého — shledává tento názor nejen v jejích inflaci,
nýbrž i v nedostatku zboží, v nesmírně zmenšené produkci
všech statků užitných spolu se zamezením přivozu zboží
z ciziny a s obrovskými neproduktivními úvěry státu, a
spatřuje tudíž i v ozdravení měny problém netoliko valutně-
politický, nýbrž i produkčněpolitický a daňověpolitický;
náprava měny může býti dle toho jen výsledkem delší doby
a veliké práce, výsledkem stupňování naší výroby a sanace
financi státních i příznivé platební bilance proti cizině.

V dřívějších dobách, když převýdaj papírových peněz ne-
býval přespřílišný, aby (jako ve francouzské revoluci nebo
počátkem 19. stol. v Rakousku) všelikou nápravu naprosto
vylučoval, když poklesnutí papírů nepřesahovalo zdolatel-
ného stupně a bylo časem zmenšeno zastavením dalšího vý-

daje, jakmile hlavní k němu příčina (válka, vnitřní nepokoje) odpadla, zlepšením státních financí a státního úvěru i platební bilance země, prováděly vlády takovouto skutečnou nápravu měny takto: Stát — tak jako před tím domácí měnu nucenou výpůjčkou v podobě papírových peněz u občanstva porušil — musí nyní státovkový dluh tento splatiti a k tomu cíli novou zúročitelnou půjčku uzavříti. Zbylo-li po zlepšení poměrů ještě nějaké ažio papírových peněz, hledí je stát úplně odstraniti a papíry opětně s kovem co možná al pari, v stejnou hodnotnou úroveň přivést, načež opatřiv si půjčkou, zvl. zahraniční, dostatečné množství drahokovu, vymění papírové peníze v plně nominální hodnotě za plnohodnotné (kurantní) mince kovové, nebo ponechá sice papíry v oběhu, ale prohlásí jejich neobmezenou směnitelnost za kov a také je skutečně za kov směňuje.

Současně obnovuje se také směnitelnost bankovek neboli tzv. hotové placení.

Valutní půjčka, k úplnému výkupu a stažení státovek nebo k neobmezené jejich výměně za kov potřebná, zatěžuje sice státní finance značným druhdy břemenem zúrokovacím, ale toto zatížení poplatnictva je daleko převáženo výhodami spořádané měny jak pro všechny hospodářský život tuzemský, tak pro tržební a úvěrní styk s cizinou.

Takové skutečné *valutní reformy* byly provedeny zejména po skončení válek napoleonských ve *Velké Británii* (v let. 1819—1822) výměnou bankovek za kov, při čemž zprvu poskytován na kov příplatek, později pak vůbec vyměňovány bankovky al pari;

po válce francouzsko-německé z r. 1870—1 ve *Francii* v letech 1873—1878 tím, že stát splatil dluh cedulové bance, načež obnovena i směnitelnost bankovek;

v *Spojených státech amerických* byly papírové peníze v l. 1860tých za občanské války proti jižním státům vydané — ažio zlata stouplo tam v červenci 1864 až na 164% — prohlášeny dnem 1. ledna 1879 za směnitelné ve zlatě (zbylo jich tam v oběhu skoro za 350 mil. dolarů, a k zajištění výměny byl od r. 1900 u finanční správy držen fond 150 mil. dolarů ve zlatě);

v *Itálii* byl r. 1866 následkem války s Rakouskem zaveden nucený oběh bankovek, na základě zákona z r. 1881 uzavřena však zahraniční půjčka, z jejíhož výtěžku bylo 600 mil. lir papírových peněz za kovové peníze staženo z oběhu a zbylých 340 mil. lir ponecháno v oběhu jako státní, za kov směnitelné peníze papírové.

V *Rusku* počalo po státním bankrotu z r. 1839—43 nové období papírových peněz vypuknutím války krimské

(1854), válka s Tureckem (1877) vyvolala další dočasné jejich rozmnožení, klesání ruské měny pokračovalo i v následujících letech, až v pohnutém roce 1887 (hrozila tehdy válka s Rakousko-Uherskem) dosáhlo vrcholu. Ministři Višněgradskij a Witte nahromadili obrovský zlatý poklad a v listopadu 1897 prohlášena zákonná směnitelnost bankovek za zlato. Ruské papírové hospodářství tím až do nynější války přestalo, zlatý poklad ruské státní cedulové banky patřil k největším na světě, kontingent bankovek kovem nekrytých směl činit jen nanejvýš 300 mil. rublů, zlatý poklad banky býval však dokonce vyšší, než úhrnná emise bankovek.

Velmi zajímavý byl vývoj papírové měny v Rakousko-Uhersku. Národní banka rakouská, již bylo r. 1817 pro celý obvod říše na 25 let uděleno výhradné privilegium vydávati bankovky za stříbro směnitelné, výhradné právo k eskontu směnek a právo k poskytování půjček hypotekárních, měla vydáváním bankovek stáhnouti z oběhu směnné listy v poměru 250 : 100. Úkolu tomuto banka sice dostála, pouštěla se však kromě výměny šajnu časem i v jiné úvěrní obchody se státem (zejm. v eskontování poukázek na ústřední pokladnu státní) a sice takovou měrou, že do konce roku 1847 dluh státu u banky vzrostl na 171.79 mil. zl. Poněvadž však banka neuvěřejňovala o svém stavu vůbec výkazů, zůstal tento dlužnický poměr absolutistického tehdy státu k bance veřejnosti utajen.

Bouřlivé jaro 1848 však otrásló také důvěrou v banku. Nastal hromadný příliv bankovek k výplatě za kov, jemuž banka marně čelila vydáním prvního výkazu o svém stavu ze dne 5. března 1848. V květnu 1848 směnitelnost bankovek nejprv obmezena a pak docela zastavena a dne 2. června 1848 propůjčen bankovkám oběh nucený. Kovové mince dostaly ažio a mizely (i drobné) z oběhu. Marným byl zákaz vývozu drahokovů ze státu v březnu 1848, marným zůstal i pokus umístiti 5% pokladniční poukázky státní. V roce 1849 vydávány četné druhy státních peněz papírových, banka směla vydávati i bankovky po 2 a 1 zl., stát byl nucen vydávati i drobné papírové peníze po 10 a 6 kr., protože, když drobná mince stříbrná z oběhu vymizela, pomáhal si obchod již rozčtvrtováním bankovek a známkami (papírovými penězi) soukromými. Ažio na stříbro dostoupilo v r. 1850 až 50% — za 100 zl. stříbra platilo se až 150 zl. v papírech.

Po vítězství v Uhrách a v Itálii snažily se od r. 1850 banka i vláda nucený oběh i nesměnitelnost bankovek odstraniti,

dosavadní státní peníze papírové převzala k výkupu banka a nové s nuceným oběhem nesměly býti příště vůbec vydávány, dluh státu u banky měl býti do srpna 1858 splacen až na 80 mil. zl. Avšak zápleťka krímská (1854) zvýšila znovu zadlužení státu u banky, r. 1855 byly proto bance dány ke správě a k znenáhle mu prodeji i státní domény a při bance zřízeno oddělení hypoteční. Znovu usilováno o nápravu, R. 1857 uzavřena mincovní konvence se státy německého spolku celního a v tuzemsku zavedena téhož roku na místo dosavadní měny konvenční t. zv. měna rakouská, jakožto ryzí měna stříbrná (1 zlatý konvenční měny rovnal se 1·05 zl. měny rakouské), z jednoho kg ryzího stříbra se razilo 90 zlatníků (vedle zlatníků i t. zv. spolkové tolary po 1½ zl.). Banka měla příště vydávati jen bankovky po 1000, 100 a 10 zl. směnitelné a z ½ kovem kryté, papíry po 5, 2 a 1 zl. měly býti z oběhu vzaty.

Dne 6. září 1858 obnovena výplata bankovek, Avšak válka s Itálií a Francií r. 1859 znovu zničila záměr valutní reformy. Již dne 29. dubna 1859 »hotové placení«, t. j. výměna bankovek za kov znovu zastavena a od té doby po celé další skoro 60leté trvání Rakouska vůbec již neobnovena. Válečné výdaje hrazeny výlučně ze záloh banky, vlastní papírové peníze státní nevydány, za to však dluh státu u banky vzrostl do konce r. 1859 na 300 mil. zl. Znovu se objevilo ažio, znovu i drobné mince stříbrné zmizely z oběhu, vydány nové bankovky po 5 zl. a konečně na místo zmizelých stříbrných desetníků i drobné státní papíry po 10 kr.

První říšská rada 1861 svolaná prohlásila nápravu bankovních a měnných poměrů za jeden z nejpřednějších úkolů. Národní bance prodlouženo privilegium, dluh státu měl býti do konce r. 1866 prodejem státních velkostatků i hotovými splátkami shlazen až na 80 mil. zl., jež měly zůstatí nezúčtovanou půjčkou státu na dobu trvání nového privilegia. Rokem 1867 měla býti znovu zahájena výplata bankovek kovem. Ale válka s Pruskem a Itálií opětne zmařila úpravu měny. Již v květnu 1866 bankovky po 1 a 5 zl. prohlášeny za státní papírové peníze s nuceným oběhem, banka zavázána k nové záloze státu, záhy vydány i vlastní státovky po 1, 5 a 50 zl., jichž celkový kontingent stanoven roku následujícího na 312 mil. zl.

Od té doby (1866) obíhaly v Rakousku nesměnitelné a nuceným kursem obdařené bankovky po 10, 100 a 1000 zl. a státovky po 1, 5 a 50 zl. Peníze stříbrné až do r. 1878 byly vymizely z oběhu, majíce ažio, jehož výška stále kolísala dle toho, jak byly dočasně posuzovány vnitřní i vnější politické poměry i finanční situace státu a hospodářská zdatnost obyvatelstva.

Koncem let 1870tých nastal však v rakouských poměrech měnných přezajímavý úkaz, který stal se východiskem nové theorie peněžní. Papírové peníze r. 1866 vydané nebyly rozmnožovány, obyvatelstvo i jeho hospodářský rozvoj i konečně úvěr státu rostl — v touž dobu nastalo naopak silné a trvalé klesání kupní ceny stříbra na trhu světovém. Obě příčiny měly v zápětí, že nejen od r. 1878 zmizelo ažio na stříbro, nýbrž že hodnota naší papírové zlatky převyšovala posléze i hodnotu stříbra v našem zlatníku obsaženého. Totiž na trhu stříbra v Londýně bylo lze nakoupiti 1 kg ryziho stříbra za méně než 90 papírových zlatek a dát si z tohoto kg pak doma raziti 90 zlatníků stříbrných. Následek toho byl překotné ražení zlatníků v Rakousku, jemuž hrozila záplava stříbrem odjinud vypuzovaným. Rakousko mohlo tedy prostě obnoviti svoji zákonnou měnu stříbrnou; avšak nepokládáno již za účelné, připoutávati domácí měnu trvale ku klesající hodnotě stříbra, nýbrž pomýšleno na možnost přechodu k měně zlaté, jakou měly tehdy již všechny státy hospodářsky pokročilejší.

R. 1879 zakázáno tudíž v Rakousku ražení stříbra soukromníkům a tím dosavadní stříbrná měna rakouská změněna v úplnou měnu papírovou; stříbru odňata vlastnost kovu měnného, papírová zlatka držela hodnotu stříbrného zlatníku na vyšší úrovni, než byla vnitřní hodnota stříbra v něm obsaženého.

Neustále kolísavý poměr naší papírové měny k valutám cizích zemí zlatových vedl konečně k tomu, že r. 1892 provedena valutní reforma: Státní peníze papírové, jichž obnos činil 312 mil. zl., vykoupeny v plné nominální hodnotě částečně zlatem, které si oba státy opatřily půjčkou, a zároveň zavedena nová měna korunová jakožto měna zlatá (po příkladě Anglie, Německa, zemí Skandinavských).

Vzetí státovek z oběhu počalo r. 1894 a dokončeno dnem 31. srpna 1907. Od 1. ledna 1900 měly se v Rakousku výhradně v měně korunové vésti veškeré rozpočty, knihy a účty státu a korporací i ústavů pod veřejným dohledem stojících nebo k veřejnému účtování povinných, od 1. června 1908 zakázáno užívati v obchodním styku vůbec měny rakouské. Směnitelnost bankovek za kov však vůbec nebyla obnovena, bance Rakousko-uherské (jak byla r. 1878 přezvána dřívější Národní banka rakouská) bylo však uloženo udržovati tuzemskou měnu korunovou v mincovní rovnosti s valutami cizími. Ve skutečnosti kolovaly jako vlastní kurantní peníze uvnitř státu bankovky (dosud nesměnitelné) a stříbrné zlatníky, jejichž ražení zůstalo zastaveno, jimž byla však ponechána neobmezená moc (síla) platební. Banka se před lety pokoušela

vpravití zlaté mince do širšího oběhu, avšak obecnstvo je odmítalo — zlaté 20 a 10koruny byly hromadně bance opět vráceny; obecnstvo plně důvěřovalo bankovkám, bylo ostatně stoletou výchovou na papíry již uvyklo.

Tyto historické příklady poučují nás, že náprava měny vsazením státním porušené bývá teprve konečným článkem ozdravení hospodářství národního i financí státních a plodem dlouholeté námahy jak všech jednotlivých hospodářů ve státě, tak i samé správy státní;

že kulturní státy nyní vesměs raději volí třebaš dlouholeté nesnáze porušené měny, než aby se násilnou zákonnou devalvací vydaly v šanc jejím nespravedlivostem a katastrofálním druhdy účinkům i prohlásily tak zjevně státní úpadek, jakým jest nesporně zákonné snížení hodnoty peněz státem vydaných a dluh státu představujících; avšak s druhé strany ukazuje srovnání s dnešními poměry,

že skutečné znehodnocení peněz nedosáhlo od dob francouzské revoluce a válek napoleonských v žádném z evropských států takové výše jako nyní po pádu Německa a rozpadu Rakouska v měně korunové a markové,

a že konečně vina nastalého znehodnocení peněz spočívá u nás na bývalém Rakousko-Uhersku, toliko otevřené prohlášení devalvace a ovšem i následky její spadly by na vrub našeho státu i obyvatelstva.

Avšak proti zvyšování vnitřní hodnoty (kupní síly) peněz jsou i vážné *námítky* věčné.

Zvyšováním vznikají totiž *zmatky a poruchy* stejně závažné jako dříve znehodnocením měny, avšak v opačném směru a přecasto nikoliv náprava křivdy u oněch osob, které předchozím znehodnocením byly poškozeny, nýbrž opětné ztráty právě u týchž osob.

Zvýší-li se hodnota peněz, *klesají ceny* zboží a ztrácejí *podnikatelé*, protože na stržení stejného obnosu peněz musejí nyní prodati větší počet výrobků, kdežto četné jejich výdaje prozatím se nesnížily (mzdy dělnické a úroky z vypůjčených peněz, nájemné a pachtý i suroviny a pomocné látky — ulhí! — za dřívějších vyšších cen nakoupené).

Také při výrobě zboží pro *export* za hranice dostává vývozce za cizí měnu nyní menší obnos v měně domácí. Za to podněcuje se dovoz zboží, protože cizí peníze jsou nyní lacinější.

Výroba v tuzemsku se tudíž znesnadňuje a obmezuje, podnikavost ochabuje.

Placení starších dluhů se znesnadňuje a dlužníci ztrácejí,

protože musejí nyní v stejném nominálním obnosu peněz vrátiti větší hodnotu, než byli sami při půjčce obdrželi. Zvláště stížení jsou *zadlužení podnikatelé*, protože hodnota jejich dluhů stoupá, kdežto ceny jejich výrobků klesají a zásoby zboží se znehodnocují.

Stížení jsou dále též *poplatníci*, poněvadž daně zůstávají číselně stejné, platí se však nyní při menších cenách zboží a tedy menší tržbě mnohem nesnadněji, zisky se uskovňují a podnikavost ztěžuje.

Na druhé straně *získávají* majitelé *pozemků a kapitálů, úředníci a dělníci* a všichni na pevné úroky a pachtu, mzdy a j. důchody odkázani, protože stejný peněžní obnos, jež berou, má nyní proti dřívějšímu větší hodnotu reální.

Těžké účinky má zvyšování hodnoty peněz pro *finance státní*. Stát sice získává tím, že nyní levněji platí své věcné potřeby, ale značná část jeho výdajů (zvl. na mzdy a platy) sotva může býti poměrně snížena a tíha dluhů jeho stoupaním hodnoty peněz roste. Svě potřeby platil dříve stát za vyšší ceny v papírech znehodnocených, jež má nyní válečným dodavatelům a jiným zbohatlíkům proměňovati v peníze daleko hodnotnější a to na útraty občanstva.

Bývá tudíž zlepšování měny druhdy prohlašováno za horší zlo, než bylo její znehodnocení. I onen prospěch dělnictva bývá jen přechodným, jestliže ochablá podnikavost připravuje jej o výdělek.

Arci platí všechny tyto námitky, děje-li se zvyšování hodnoty peněz příliš náhle — půjde tu však o proces nutně tím povlovnější, čím hlubší byla propast, do které měna byla stržena.

•

Nový československý stát přihlásil se prozatím k onomu druhému směru *znenáhleho zlepšovací kursu* naší koruny, dokud nebude po ustálení výrobních, obchodních i finančních poměrů naší republiky možno přikročiti k pevnému jeho stanovení, a zákony z 25. února 1919 č. 84 a 85 sb. zák. a nař. z 18. dubna 1919 č. 186 a 187 sb. zák. i prováděcími nařízeními k těmto zákonům vydanými akce za ozdravením naší měny zahájena.

Cíl těchto zákonných opatření — jen počátek celé této sá-
nace — byl trojí.

Především *zjistiti* všechny korunové bankovky v oblasti našeho státu obíhající a zevně je označiti jakožto papírové peníze nikoliv již ražousko-uherské, nýbrž československé, prohlásiti tyto již *československé koruny* za výhradně zákonitě papírové platidlo korunové měny v československém stá-

tě a *odpoutati* je tak od ostatních bankovek, které banka Rakousko-uherská neustále rozmnožuje půjčkami jiným státům — tak byly maďarské republice půjčeny již miliardy, kdežto československá republika si od svého vzniku od cedulové banky nevypůjčila ani haléře — i lombardem válečných půjček, který byl sice na území československého státu naší vládou zakázán, ve Vídni však stále praktikován a jímž zejména oběh bankovek Rakousko-uherské banky dostoupil do února 1919 37 miliard. Toto *osamostatnění naší měny*, odloučení naší koruny od osudu koruny rakousko-uherské a od finančního hospodaření Německorakouska, Maďarska atd. i od emisní politiky banky Rakousko-uherské, bylo — ať již okolkováním bankovek dosavadních nebo výměnou za vlastní papírové peníze korunové měny československé republiky — již od dosažení státní naší samostatnosti obecně požadováno, průtah způsobily jen mimořádné obtíže technické a nejistota ohraničení teritoriální državy státu československého, a účinek jeho projevil se záhy v stoupnutí kursu naší koruny v státech neutrálních a v kursu směnek na Prahu proti kursu nekolkovaných korun a směnek na Vídeň.

Okolkované bankovky budou záhy vyměněny za nové státovky, na československé korunky znějící.

Vedle zamezení přílivu znehodnocených bankovek z ostatních států bývalého Rakousko-Uherska a z ciziny bylo druhým cílem nových opatření přímé silné *zmenšení počtu bankovek* v našem státě již obíhajících. Při okolkování bankovek byla polovice jich zadržena — kde se bankovky k okolkování předložené již svým nepatrným obnosem jevíly jakožto nutné jmění výdajné, byly tyto zadržené drobné částky, jichž správa by nádatb byla velmi těžká a poměrně nákladná, vráceny — a na zadržanou polovici vydány majitelům bankovek vkladní listy, 1% zúročitelné, nezeizitelné a nezatížitelné, které představují pro majitele nevypověditelnou pohledávku vůči státu, během 30 let se promlčující.

Jde tedy zde o nucenou půjčku státní k tomu cíli, aby přebytké bankovky byly vzaty z oběhu i aby tím dán byl podnět k *pozvolnému povznášení hodnoty* (kupní síly) bankovek zbývajících a klesání cen zboží, nejdůležitějšímu to úkolu doby poválečné a cíli vši nápravy měny v tomto okamžiku, azei pouhým valutním opatřením těžko dosažitelnému, pokud rozmnožením domácí výroby i přívozem nezbytného zboží z ciziny nestoupne nabídka zboží a nezvýší se konkurence.

Třetím cílem zatímních valutních opatření nynějších jest *péče o dostatečné založení budoucí naší měny drahokovem*, zejména zlatem. Jelikož se neočekávalo, že by stačilo zlato dobrovolně nabízené, bylo především nutno čerpati z kovo-

vých a valutních zásob doma nahromaděných, které obecně odhadovány na sta milionů. Toto u nás thesaurované zlato a stříbro, zlaté a stříbrné mince a papírové peníze cizozemské ministrem financí určené mělo býti z úkrytů vylákáno tím, že se majitelům, kteří by je státu půjčili, nabízel nejméně po 4 letá úrok 4% a splacení úroku i kapitálu v kovů nebo méně, v kterých byl zapůjčený obnos složen. Spořitelny a j. ústavy vydávaly na takovéto vklady zvláštní knížky, znějící na dotyčné kovové mince nebo cizí měnu, úroky jsou osvobozeny od daně výdělkové, obnosy takto státu zapůjčené nepodléhají dani z majetku.

Zákonem z 18. dubna 1919 č. 186 sb. zák. zmocněna dále vláda uzavřít *valutní půjčku* — přímo fantastické pověsti, které se šířily na sklonku 1918 po prvním zájezdu politicko-hospodářských delegátů do Švýcar o zlaté pomoci dohody, záhy se objevily nicotnými — a sice do obnosu 100 mil. dolarů. Počítá se tedy (jako při dalším úvěru do 54 mil. dolarů pro nákup potravin a při záruce dalších 25 mil. dolarů za úvěr bankám pro nákup surovin v cizině) na finanční příspěvní severní Ameriky, která se již za války a ještě více po válce stala záso-bitelem i bankéřem celé Evropy.

Opatření k úpravě měny byla u nás spojena s *majetko-rou dárkou* v jediný, současně prováděný celek. Nejde tu o pravidelnou daň jakožto součást řádných příjmů státních, nýbrž o velikou mimořádnou dávku jednou pro vždy, která by byla najednou splacena (vedle jiných mimořádných příjmů z prodeje státních nemovitostí, státního majetku při likvidaci Rakousko-Uherska nám připadajícího a pod.), shladila tak velikou část státního dluhu bankovkového a vzala z oběhu tolik přebytečných peněz papírových, že by zbytek již bez obav a bez škodlivých následků hospodářských mohl v oběhu býti ponechán, až by státní finance dovolily i tento zbytek záročitelnými dluhopisy vykoupiti.

K tomu cíli nařídila vláda provést *soupis movitého ma-jetku* (majetek nemovitý je zjištěn v katastrech daně pozemkové a daně domovní) a zároveň nařízena četná obme-zení dispozice s majetkem, jimiž se má příští vybrání ma-jetkové dávky zabezpečiti. Tak nařízen nebo již i ukončen soupis válečných půjček a pokladních poukázek banky Ra-kousko-uherské, soupis mincovaného i nezpracovaného zlata a stříbra, soupis cenných papírů, peněžních vkladů i člen-ských a závodních podílů, soupis životních pojištění na ka-pitál a důchod i soupis pojištění na zásoby zboží proti ško-dám z ohně, vloupání nebo transportu, sepisují se končně

i pohledávky neknihovní v penězích splatné (též pohledávky tichých společníků i pohledávky obchodní), koně, hovězí a vepřový dobytek, brav a drůbež, různá vozidla (automobily, kočáry, vozy, motocykly, kola atd.), hospodářské stroje motorickou silou hnané vůbec, i ostatní, pokud byly zakoupeny v době od 1. srpna 1914 do 28. února 1919, zásoby surovin, polotovarů i hotového zboží i peníze věnované v době od 1. srpna 1914 do 28. února 1919 k zakoupení drahokamů, perel, skvostů, vzácných koberců a tkanin, hudebních nástrojů, uměleckých, ozdobných a jiných předmětů přepychových, různých sbírek,

Zkrátka žádný majetek nemá uniknouti, nemá-li se způsobiti nejhrubší nespravedlivost a při tom ještě i zmařiti účel majetkové dávky nebo zvyšovati zbytečně její procento. Jestliže se valutní reformou zvyšuje hodnota peněz i pro ty, kdož jich nabyli za války již znehodnocených válečnými dodávkami, prodeji za lichvářské ceny, řetězovými obchody a pod. a kterým se tedy zvýšenou kupní silou peněz dostane nezaslouženého zisku a zesílení jejich válečných výdělků, z korun bezcenných činí koruny dobré, je proti tomu jediným korektivem vedle dávky z majetku, která stihá všechen majetek progresivně k jeho velikosti, daň z válečných zisků, která rozlišuje mezi majetkem předválečným a majetkem za války nabytým zatěžuje silněji všechen majetkový přírost válečné doby a s plnou bezohledností dopadá i na válečné zisky ve vlastním smyslu slova.

I proti majetkové dávce — nikoli proti dani z mimořádných zisků, zvl. válečných — jsou vážné námitky, vůbec, a dokonce ukládá-li se za podobného cenového rozvratu, jako je dnes, a spojuje-li se s akcí k pozvolnému zlepšování měny.

Ale všeliká náprava zbědované měny jest operací těžkou a bolestnou, každý její způsob znamená revoluci majetkovou a sociální, stejně jako jí bylo předchozí znehodnocení peněz, a kdo by si troufal říci, že způsob jím navrhovaný je nejlepší!

Jisto jest, že na pozvednutí hodnoty peněz k předválečné úrovni a tedy k předválečným cenám zboží není na dlouho pomyslení, i kdyby ani nebylo dnešních proudů sociálních; ale stačí i pokleslá měna, jen je-li ustálena.

Jisto je také, že návrat k spořádaným poměrům měnným nemůže provésti jedině ministr financí a jedině opatřeními valutní politiky. Státní finance musejí ovšem býti konsolidovány tak, aby státní rozpočty končily beze schodku, řádné výdaje aby byly hrazeny řádnými příjmy, a výdaje mimořádné (i mimořádné úhrady, t. j. blavně půjčky) aby zejména v první době byly omezeny na účely nejnaléhavější, ban-

kovky nyní zadržené nesmějí — až na nepatrné obnosy pro běžná vydání — býti znovu dány v oběh, majetková dávka nesmí sloužiti k úhradě jakýchkoli výdajů státních (velmi nebezpečné jsou hlasy, které by již teď na ni chtěly sáhati, byť i pro účely domněle produktivní), nýbrž k zmenšení dluhu bankovkového.

Avšak vedle toho musí v národním hospodářství zvýšená výroba statků v zemědělství i v průmyslu stavěti naproti veliké zásobě peněz také vždy větší kvantum zboží, povznesení exportu a zároveň obmezení dovozu na nutné potraviny a suroviny musí zlepšovati naši platební bilanci a snižovati naše zadlužení do ciziny.

Rovnováha ve financích státních i náprava měny může býti zjednána a udržena jen povznesením celkové národní produkce hospodářské a tedy rozšířením daňové a cenové základny, k ozdravení měny a cen, národního hospodářství i státních financí není konec konců jiného léku kromě práce a spořivosti, zvýšení pracovníků výkonů i šetrnosti se surovinami, s výrobními prostředky a s pracovními silami i s konsumpcí hotových produktů.

Porušená měna je však opravdu z nejnebezpečnějších chorob národohospodářských a úsilí o její nápravu hodno přemýšlení i úsilovné práce celého národa a každého jednotlivce v národě.

Literatura.

Česká literatura národohospodářská vůbec, a zvláště o penězích, je velmi skrovná. Nynější rozvrat měnný a plány reformy valutní a majetkové dávky daly sice vznik četným brožurám, většinou však rázu agitačního.

Nejlépeším, co bylo kdy po česku o penězích napsáno, je stále ještě Kaizlova brožura „Náprava rakouské měny“ Praha 1890, vztahující se k valutní reformě tehdy v Rakousku připravované, a přirozeně vědeckými poznatky posledního čtvrtstoletí předstížená, avšak svěže psaná a stále ještě hojně poučení poskytující.

Z novějších publikací jsou pozoruhodny:

Dr. Karel Engliš, Peníze, Brno 1918, stran 200, podávající v první, nesnadnější části po výkladu některých základních pojmů hospodářských a cenové teorie zevrubně abstraktní teorii peněžní a v druhé, přístupnější části jednající o konkrétních formách peněžních, o penězích v mezinárodním styku a o peněžní politice.

Jan Koloušek, Rašínova reforma měny, Praha 1919, stran 24, obracející se proti záměru finanční správy po zlepšení kursu koruny a proti spojování majetkové dávky s valutní reformou; konečně

Dr. Jos. Pazourek, Náprava měny v československém státě, Praha 1919, stran 37.

Kromě toho četná pojednání Englišova, Fouskova, Gruberova, Horáčkova, Kolouškova, Mildschuhova a j. v Obzoru

národohospodářském, v Naší Době, v České Revui a j., zvl. v ročnících 1917 až 1919.

Zákony valutové nyní s vysvětlivkami vydává Dr. Jos. Drachovský v Hartmann-Joachimově sbírce zákonů republiky československé.

Z jiných literatur uvádíme alespoň:

Jevons, Money and the mechanism of exchange. 1887.

Laughlin, The principles of money. 1903.

Dr. Karel Kramář, Das Papiergeld in Österreich seit 1848, s hojným materiálem číselným (1886).

G. F. Knapp, Staatliche Theorie des Geldes, 1. vyd. 1901, druhé 1918.

Karl Helfferich, Das Geld, 1903, 2. vyd. 1910.

Robert Liefmann, Geld und Gold, 1916.

Georg Simmel, Philosophie des Geldes, 2. vyd. 1907.

